
Милена Недељковић¹⁷
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ЗНАЧАЈ БАЈКЕ У ЖИВОТУ ДЕТЕТА

Апстракт: *Чудновата магија бајке привлачи својом комплексношћу, мудрошћу, као да магнетним силама привлачи и задржава пажњу читалаца – детета. Ма колико је везивали за стара времена, бајку никако не можемо изоставити из савременог контекста – не само књижевног, него и друштвеног, а понајвише личног.*

Многобројне теорије о пореклу бајке и начину ширења, дале су такве резултате од којих се ни један није могао сматрати сасвим поуздан или потпуно прихватљив. Изгледа да човекова потреба за бајком превазилази оквире у којима су се кретала позната истраживања и улази у подручје филозофског, иманентног, оног што је у људском бићу садржано као потреба која се мора задовољити уколико се говори о заокруженој и целовитој појави званој човек, а посебно одуховљен човек.

Покушај да проникнемо у то шта заправо бајку чини бајком, један је скроман покушај да се на основу мноштво материјала извуку одговори на ово питање.

Кључне речи: бајка, мит, фантастика, реалност, чудесно.

Бајка привлачи читаоце – децу али и одрасле, својом комплексношћу, мудрошћу, изузетном снагом. Она очарава из генерације у генерацију. Чудновата магија приче – бајке као да магнетним силама привлачи и задржава пажњу читалаца. Њена загонетна моћ појачава се наизглед спонтаним мешањем чудесног са природним, схватљивог са несхватљивим, као да се то само по себи разуме.

При проучавању бајке отварају се многа питања, на многа врата треба покуцати како би се проникло у делић истине о бајци? Шта је бајка? Шта је и који је њен циљ? Како је дефинисати? Колика је њена вредност?

Ово је само један скроман покушај да се проникне у суштину бајке, покушај да одгонетнемо шта то заправо бајку чини бајком, и у чему се крије њена магија.

Појам бајка, код нас је новијег датума, потиче од речи "бајати" – гатати, приповадати, јер се у народу веровало да себајањем, тј. причањем чудесних прича људи могу излечити од појединих болести.

¹⁷ milena.nedeljkovic@pr.ac.rs

Прва научна проучавања бајке потичу од браће Грим који, заступајући митолошку теорију сматрају да се бајке развијају из митологије појединих народа; следи антрополошка теорија чији представници заступају тезу да је сваки народ на сличном степену развитка и у сличним условима живота створио сличне приче. Бајка представља комплексну приповетку састављену из низа мотива, од којих основни мора имати карактер чудедсног. Структуралистички метод, чији је најважнији представник Владимир Пропп, разара Арнеов тип и успоставља 31 функцију у оквиру којих се креће композиција бајке. Тако настаје Пропова дефиниција бајке као "приповетке саграђене према правилном редоследу различитих видова датих функција". (Пропп, 1982: 83).

Бајке не прави разлику између натприродних и овоземаљских бића, свет у њој је "једнодимензионални", а стварно и нестварно се мешају и преплићу. Бајка се код свих народа појављује веома рано. Можемо рећи да је стара колико и људски говор. Пре бајке вероватно су били митови, плод антропоморфног приказивања и "дивинизације" природних сила. Најстарија сачувана народна прича *Бајка о бродоломнику*, записана је пре скоро 4000 година у старом Египту. Историчари књижевности сматрају да су се бајке развијале у Египту, Индији, Месопотамији и Кини.

Бајка као књижевна врста ступа на европску сцену тек половином 16. века, захваљујући италијану Ђ. Стапароли који је издао књигу *Пријатне ноћи*. Код нас се тог посла прихватио Вук Караџић; он је сакупио и издао више књига народних приповедака, и оне нам данас служе као податак о нашем народном стваралаштву. Још у средњем веку по народу су кружиле приче које налазимо у црквеним зборницима којима су се користили свештеници и калуђери у својим проповедима, али са црквеног становишта, бајке су биле сумњиве, јеретичке, јер се у њима углавном причало о свецима, за цркву на непожељан начин, те су зато биле забрањиване.

Обзиром да је бајка један од облика народног стваралаштва, где се сусрећу фантастични ликови, догађаји и призори, бајка је заправо приказивање света.

Ткиво бајке чини мноштво фантастичних представа које су великим делом заједничке свим народима. У бајкама живи читав свет саткан од неприродних и нестварних бића: змајева, аждаја, дивива, патуљака, ђавола, вила. Вештице и чаробњаци чине прелазни облик од свих нестварних бића ка човеку. Ипак, и поред свих ових необичних ликова, човек је увек у средишту радње, део тог чудесног света замишљених и стварних бића. Да би успео у тако сложеном свету да преживи, он је обдарен изузетним способностима: бржи је од птице, може видети невидљиво...

Структуру сваке бајке чини комбинација већег или мањег броја мотива заснованих на фантастичном, али и реалном. Постоји веома богат фонд мотива који се на различите начине комбинују у целину. У основи, иста бајка може бити код различитих народа на различите начине обрађена. Но, и поред широких могућности у избору појединачних представа и комбиновања мотива, у композицији бајке се могу запазити устаљени манири. Може се рећи да је таква

композиција бајке смишљена да би пажњу слушалаца или читалаца задржала до краја. Одмах након уобичајеног, стереотипног почетка, изазива се пажња слушалаца преношењем у свет необичног и чудесног. Понекад се необичност садржаја наговести после краћег увода, док су дужи уводи веома ретки, у сваком случају се брзо прелази на главну радњу. Затим се хронолошки нижу догађаји који најчешће представљају авантуре главног јунака који пролази кроз велике опасности, извршавају тешке задатке да би дошли до циља.

Једна од карактеристика бајки је присуство броја три – *магичност броја три*. У бајкама трочлани низови дати су градацијски. Тако у бајци *Чардак ни на небу ни на земљи*, у првој соби коњ има сребрну опрему, у другој златну, у трећој од драгог камења; у првој девојачкој соби девојка је везла златном жицом, у другој девојка је испредала златне жице, а у трећој " бисер низала и пред њом на златној тепсији од злата квочка с пилићима бисер кључала". (Ђоновић, 1963: 14). Када је градација у питању, она је постепена, тј. задатке које треба јунак да савлада су постепени - од лакшег ка тежем.

Композиција бајки, чија се садржина базира на породичним односима, заснована је паралелизму. Ту се најчешће узима однос пасторке, маћехе и кћерке где се приказује однос племенитости и злобе.

Основна и најупрошћенија класификација бајки подразумева двојност: народна - уметничка. Двојност постоји, али не и поларитет. Уметничка бајка је својеврстан наставак и трансформација народне.

Данас је незамислив приступ књижевном делу ако се оно не проучава у контексту књижевног наслеђа. А то наслеђе, када је у питању народна бајка, обухвата добро познате наслове: *Чардак ни на небу ни на земљи*, *Баи Челик*, *Златна јабука и девет пауница*, *Усуд*, *Змија младожења*, *Царевих и дивова кћи...*

Изграђена на највреднијим темељима народне, уметничка бајка врло брзо се изборила за статус оне књижевне врсте која је, упркос силним жанровским интерференцијама, успела да надживи сва књижевна раздобља која су постављала своје литерарне норме.

Као најпотпунији и најсавршенији израз човекове потребе за упознавањем јединог света који је друкчији од оног реалног у коме живи, света подсвесних жеља и нагона, бајка је постала конститутивни елемент уметничке књижевности. Чудесно и надстварно се конкретизује као последица човекове опседнутости неком идејом, егзистенцијалним проблемом или вечном тежњом да преобликује свет у коме живи.

Језик бајки је чист, жив, изворан, лексички богат, разноврстан изразима и реченичним конструкцијама, типичан за народно приповедање. У бајкама је сачуван нешто старији језик.

Слике одликују одлично изабрани детаљи који су изванредно распоређени. Оне су једноставне и сложене композиције. Бајка је оријентисана на најбитније појединости и на одсечене потезе, али и на шематичност. Поступност кретања ка све сложенијим ефектима нарочито је успешно изведена у бајкама: *Пепељуга*, *Златоруни ован*, *Златна јабука и девет пауница и др.*

Основа бајке је фантастично, па је фантастично у бајци квалитет од највеће вредности. Помоћу фантазије човечанство постављене задатке увек може решити, а оно се заснива на конструктивној машти.

Развојни пут фантастике може се пратити од најранијих облика религиозне и митске свести преко народних предања, бајки и легенди, све до данашњих дана када је чврсто осамостаљена и жанровски одређена, посебно као научна фантастика. Свет фантастике је скуп свих оних феномена који не могу да се објасне природним законима па се често дефинише и сродност појмовима: необично, чудесно, халуцинантно, чаробно...

Како год било, фантастично и чудесно утемељено је на субјективности која у великој мери одређује и аутора и читаоца. Захваљујући урођеној способности да измишљамо и пројектујемо надстварне светове, да их уређујемо како желимо и хоћемо, није чудо што у бајци или новијим књижевним врстама налазимо охрабрење за то.

Радња у народним бајкама почиње одмах, нема увода, описа краја и ликова. Почетак догађања означава се неодређено, готово истовремено са увођењем носилаца радње.

У бајци постоји преплитање прошлости, садашњости и будућности, али не као слободно кретање, већ као вербално кретање јунака кроз време. У бајци је присутно и "згушњавање" великог броја радњи и догађаја у веома кратком временском периоду.

Простор у бајци се може пратити у неколико смерова. Од једног сегмента приповедања до другог, носилац радње се може кретати са једног на друго место, или се враћати на почетне позиције. Простор у бајци се појављује у улози наговештаја догађаја и његових учесника. Простор у бајци омогућава брзо увођење нових ликова, а ремећењем просторних граница, тј. прелазак из једног у други свет, наговештава започињање догађаја.

Фантастично у бајци, где човек може досећи огромну моћ, снагу, стећи неограничену мудрост, вешто одсликава живот прекривен плаштом маште и сна, који кроз сва времена помаже да се невоље лакше преброде. Фантастично је неухватљиво јер су његове релације између реалног и иреалног, од натприродног и препознатљивог до иностраног и чудесног.

Реализам бајке лако је проверљив на примерима. Тако бајке о усудима су проверљиве на људским судбинама. Нестварни елементи у бајци делују сасвим "нормално", очекивано и логично. Заправо, ако се неправда не би исправила, онда то више не би била бајка.

Оно што је основно за бајке је да се у њима преплиће борба добра и зла. Овај етички смисао бајке јасан је и усмерава нашу машту према правди, поштењу, односно према свему ономе што је здраво и напредно.

Бајку, поред осталог, карактерише ведар оптимизам. На естетску функцију бајке указује и атмосфера у којој бајка живи, ситуације у којима се она приповеда.

Гроздана Олујић сматра да "помажући детету да одрасте, уђе у равнотежу са самим собом и светом око себе, превазиђе егзистенцијалну језу и страх пред

непознатим, већина бајки чини управо то: открива колико човек може да издржи, колико тога да савлада на путу који је често тежак, замршен, па и погибелан, али никада затворен до краја". (Олујић, 1998:47). Љубав приказана у бајци заслужује посебну пажњу. Љубав је нешто са чим се дете сусреће у свом животу још од рођења – родитељска љубав, уопште љубав старијих према детету. Током живота сазнаје и за друге врсте љубави. Веома је важно да та прва сазнања о љубави буду таква да дете стекне представу о њој као о нечем племенитом, лепом, узвишеном. Љубав у бајкама се не описује великим речима, већ великим делима.

Бајка богати дечији дух, оплемењује његову душу, не дозвољава да дечју душу опустоши равнодушност, већ је боји емоцијама, тражећи непрекидно од детета да свуда проналази лепоту у топлину.

"Свака бајка је чаробно огледало које одражава неке аспекте нашег унутрашњег света и кораке нужне од незрелости до зрелости. За оне који зароне у оно што бајка има да саопшти – ова постаје дуго мирно језеро, које испрва као да одражава нашу сопствену слику, али убрзо иза ње откривамо унутрашње немире своје душе, њену дубину и путеве постизања мира у себи и помирења са светом, што је награда за наше напоре". (Гроздана Олујић, Поетика бајке у књизи Дечја књижевност у књижевној критици, Воја Марјановић, БМГ, Београд, 1998.).

Бајка је потребна деци, али и одраслима, као вид задовољења основних потреба које су у човеку уграђене од праисторије у генетски код. У подсвести човека створени су простори који се једино правим надражајем, исконским зовом осветљавају.

ЛИТЕРАТУРА

1. Деретић, Јован; (1995): *Историја српске књижевности*, ЗУНС, Београд.
2. Ђонових, Бранко; (1963): *Бајке југословенских народа*, Београд.
3. Латковић, Видо; (1967): *Народна књижевност*, Народна књига, Београд.
4. Лукић, Драган; (1960): *Бајка у животу детета*, Рад, Београд.
5. Марјановић, Воја; (1998): *Дечја књижевност у књижевној критици*, БМГ, Београд.
6. Ристић, Бранко; (2006): *Бајке*, Бистрица, Нови Сад.
7. *Речник књижевних термина*, Институт за књижевност, (1985); Нолит, Београд.
8. Смиљковић, Стана; (1975): *Књижевно-историјски процес*, Научна књига, Београд.
9. Црковић, Милан; (1986): *Дјечја књижевност*, Школска књига, Загреб.

Milena Nedeljković, Assitant
Teachers' Training Faculty in Prizren - Leposavić

THE SIGNIFICANCE OF FAIRY TALES IN CHILDRENS LIVES

Summary: *The miraculous magic of fairy tale keeps attracting us with its complexity and wisdom, as if it is luring its readers – children by its magnetic forces. No matter how we can speak about it interms of ancient times, fairy tale can never be left uot from contemporary context - not only literary, but socral as well, and most of all-personal.*

Numerous theories on the origin of fairy tale and its ways of spreading, have come up with hot so reliable and completcly acceptable results. It seems that mans longing for fairy tale goes beyond the borders of famous researches and falls under the sphere of the philosophical and immanent, that wich is an inseparable part of every human being, appearing as a need that is to be satisfied, in particular if we are discussing man in terms of his spiritual elevation and education.

Our try to fathom the very essence of fairy tale, represents one modest attempt to provide answers to these questions, using many materials as a source.

Key words: fairy tale, myth, fantastic elements, reality, the miraculous.